

ІСТОРІЯ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ І РУХІВ

Юлій Коцюбинський

М. КОЦЮБІНСЬКИЙ ТА „БРАТСТВО ТАРАСІВЦІВ“

Довгий час в історії України замовчувалася історія створення і діяльність «Братства тарасівців» та участь у ньому передової молоді, серед якої було й багато згодом наших відомих письменників та громадських діячів.

Якщо радянське літературознавство й згадувало це товариство, то обов'язково з епітетами «активно-націоналістичний, ліберально-націоналістичний, космофіли» або як такі, що заперечують класову боротьбу і які далекі від життя народу. Деякі науковці доводили, що «Братство тарасівців» — це типова ліберально-буржуазна організація тощо.

Якщо вірити нашим «славним» критикам та історикам, то під їх ярилки попадають такі члени того товариства, як М. М. Коцюбинський та його дружина Віра Устимівна, Борис Грінченко, Володимир Самійленко, Микола Вороний, Михайло Комаров, Іван Липа та багато інших, згодом відомих, імен.

Насправді метою їхньої праці стала ідея відродження самостійності України та пропаганда національно-революційних ідей Тараса Шевченка.

«Братство тарасівців» стало своєрідним містком між українськими «Громадами» та «Просвітами».

Трохи історії цього товариства. На початку 90-х років XIX століття в Харкові навколо відомого громадського діяча та вченого О. О. Русова згуртувалася передова студентська молодь на чолі з Іваном Липою. «Першими хоробрими», тобто засновниками цього товариства, стали: студент Харківського університету Іван Липа; студенти Харківського ветеринарного інституту Лев Байздренко та Стефан Стовбін; студент Харківського технологічного інституту Михайло Басько-Баськевич.

Домовившись листовно з Віталієм Боровиком — студентом Київського університету, ці юні друзі повесні 1891 року зробили подорож до Канева. І тут, над труною великого Тараса, В. Боровик запропонував створити на Україні серед молоді інтелігенції на кшталт «Кирило-мефодіївського товариства» нову організацію і назвати її «Братством тарасівців».

Ідейні засади «Братства тарасівців» виклав у програмі й виголосив її у лютому 1893 року на Тарасові роковини в університетському містечку Харкова Іван Липа.

Свою ж програму «тарасівці» видрукували у львівському часописі «Правда» за квітень 1893 року. У цій програмі були закладені виразно ідейні засади самостійності України. У ній члени «Братства тарасівців» зобов'язувалися завжди бути послідовними українцями, дбати про те, щоб українська мова панувала в родині, установах, в школі;

зобов'язалися боронити права українського народу та розгорнути просвітницьку і агітаційну діяльність серед студентської молоді, робітників та селян.

1893 рік слід вважати за кульмінаційний в житті «тарасівців» — вони зібралися на свій з'їзд у Києві. З'їзд тривав три дні, зібралося 30 чоловік з Чернігівського, Полтавського, Вінницького, Харківського, Бессарабського, Київського осередків «Братства».

Вінниччина була представлена М. Коцюбинським, В. Боровиком, В. Боржковським. Київ — В. Самійленком, Є. Тимченком, М. Кононенко; Харківщина — Іваном Липою та братами Міхновськими. Чернігівщину репрезентували Віра Устимівна Дейша, згодом дружина Коцюбинського, та Василь Трохимович Андрієвський. Ці дані подаються за спогадами В. Боровика.

Саме харків'янам на чолі з І. Липою та В. Боровиком належить пріоритет створення програми «Братства тарасівців», яка була зачитана на Шевченкові роковини 1893 року в Києві та незабаром видрукована у квітневому номері за 1893 рік Львівського журналу «Правда» під назвою «Profession de foi молодих українців».

У програму своєї практичної діяльності «Тарасівці» поклали відродження українського народу, української нації шляхом теорії «малих справ», тобто просвітництва простого селянина та робітника; боротьбу проти русифікаторської політики царату; єдність і неподільність українського народу, незважаючи на те, що його землі були пошатовані державними кордонами; аби українська мова запанувала скрізь в Україні: в побуті, в літературі, в школі та суспільному житті.

Вони закликали до пробудження й піднесення національної свідомості народу, наголосивши у своєму бажанні й намаганні взяти справу виховання й освіти під свою опіку.

У маніфесті «Братства тарасівців» чітко сформульовано кредо цього товариства: «Ми бажаємо такої відміни сьогочасних обставин, щоб був можливий вільний розквіт і цілковите вдоволення усім моральним, просвітнім, соціальним і політичним потребам українського народу».

І далі дуже актуальний на сьогоднішній день заклик:

«Народ знов стане до боротьби: не вогнем і мечем добуватиме тепер волю собі, з духом та розумом». (ж. «Правда», 1893 р., Львів, 4 книга).

Першим головою «Братства тарасівців» став у 1893 році Євген Тимченко, і був він головою аж до 1897 року.

Отже, спробуємо назвати прізвища виявлених нами членів цього товариства:

1. Боровик Віталій Гаврилович — студент Київського університету, закінчив природознавчий відділ, близький знайомий Коцюбинського по праці у Бессарабській комісії по боротьбі з філоксерою.

2. Липа Іван Львович — український письменник, за фахом лікар.

3. Тимченко Євген (1867—1948) — учений, мовознавець, перекладач «Синьої птиці» Метерлінка та «Клевали», автор двотомного «Русько-малоросійського словника».

4. Міхновський Микола Іванович (1873—1924) — юрист, автор збірника «Лірика» та видавець Харківського тижневика «Сніп».

5. Комаров Михайло Федорович (1844—1913) — відомий український бібліограф, етнограф, критик та історик літератури. Автор двотомного словника, який був виданий під псевдонімом «Уманець і Спілка».

6. Боржковський Валерій Васильович (1864—1919) — український етнограф, землемір і статистик. Разом з Боржковським Коцюбинський учився в Шаргородській бурсі і працював у філоксерній комісії у Бессарабії.

7. Погибка Панас Іванович — експерт-розпорядник філоксерної комісії, знаходився під наглядом поліції, сидів в Одеській в'язниці, видавав журнал «На море и суше».

8. Самійленко Володимир Іванович (1864—1925) — відомий письменник, перекладач.

9. Грінченко Борис Дмитрович (1863—1910) — відомий письменник, етнограф, вчений, громадський діяч.

10. Микола Вороний (1871—1940) — відомий письменник, театрознавець і громадський діяч.

11. Коцюбинський М. М. (1864—1913) — аналізувати життя та творчість, мабуть, не треба.

12. Дейша (Коцюбинська) Віра Устимівна (1863—1921) — дружина Коцюбинського, яка знаходилася під наглядом поліції, сиділа за розповсюдження забороненої літератури у Чернігівській в'язниці та Варшавській цитаделі, активна громадська діячка в Чернігові.

13. Лев Байздренко — студент Харківського ветеринарного інституту.

14. Стефан Стівбіч—студент Харківського ветеринарного інституту.

15. Михайло Басько-Баськевич — студент Харківського технологічного інституту.

16. Андриєвський Василь Трохимович — близький знайомий М. М. Коцюбинського по роботі у філоксерній комісії та по Чернігову, керівник Чернігівської молодіжної організації «Прогрес».

17. Тарас Мальований — знайомий М. Коцюбинського по Києву. У листі до письменника у 1896 році повідомляє, що в Києві серед «братчиків» панує якась апатія, і він боїться за його цілість, гадає, що дехто вийде і що може розпастися ціла громада.

18. Олександр Кривко — відповідно до програми товариства після закінчення Харківського університету виїхав на село працювати лікарем, де й помер зовсім молодим. Іван Січовик (літературний псевдонім Івана Липи) надрукував у 19 числі журналу «Зоря» за 1896 рік статтю «Над могилою Олександра Кривка».

19. Андрій Кучинський — автор статті «Жизнь и литературная деятельность Евгения Павловича Гребинки», вчитель Київської гімназії.

20. Василь Степаненко — завідувач книгарнею «Київської старини», знайомий Коцюбинського по Чернігову, був висланий з Києва за розповсюдження забороненої літератури.

21. Міхновський Гаврило Іванович — студент з Харкова.

22. Михайло Федорович Петренко — студент з Харкова.

23. Дмитро Антонович — студент з Києва.

24. Петро Герасименко — був виключений з Київського університету, працював в Чернігові, а згодом в Бессарабії у філоксерній комісії.

25. У Єлисаветграді «Братство тарасівців» репрезентували Левицький та Косюра. На жаль, ім'я та по батькові мені не відомі, бо Левицьких було багато.

26. Олена Ждаха — дочка українського художника-ілюстратора Амвросія Ждахи з Одеси.

27. Віра Климовичева та її батько Петро Климович з Одеси.

28. Євген Рекало — один із експертів Одеського філоксерного комітету.

29. Кононенко Мусій Степанович (літературний псевдонім Школиченко) — літератор з Києва. 1895 року товариство «тарасівців» вирішило організувати народну бібліотеку. З цього приводу Кононенко звернувся до Коцюбинського з проханням «запрошувати своїх знайомих словом і листами прилучитись грішми до запомоги купувати людові корисні книжки». М. Коцюбинський зібрав значну суму грошей і надіслав Кононенкові. Бібліотека була відкрита в Києві 1 березня 1896 року.

З переважною більшістю членів «Братства тарасівців» був безпосередньо знайомий, товаришував, разом працював та листувався Михайло Михайлович Коцюбинський. Сам же автор «Intermezzo» брав найактивнішу участь у цьому товаристві.

У червні 1892 року за протекцією М. Ф. Комарова Коцюбинський іде працювати експертом бессарабської філоксерної комісії. Незабаром після приїзду Коцюбинського до Молдавії у філоксерну партію Погибки помічником експерта було призначено В. Боровика. Останній і познайомив письменника з програмою «Братства тарасівців».

Михайло Михайлович радо погодився вступити до цього товариства, тим більше, що довгий час самотужки пропагував деякі ідеї програми «Братства» на селах Поділля під час вчителювання ще до створення цього товариства.

З першого року перебування в Молдавії, як свідчать спогади сучасників, Коцюбинський розгорнув значну культурно-громадську діяльність серед робітників філоксерних загонів. Чимала педагогічна практика, значний учительський талант дозволили Михайлу Михайловичу зайняти чільне місце у пропаганді програми «Братства» та конкретній культурно-освітній діяльності.

Коцюбинський безпосередньо навчав робітників комісії, переважно селянського походження, грамоти, читав їм книги, журнали, газети, читав багато лекцій, тематика яких була дуже різноманітною, починаючи від будови всесвіту і закінчуючи останніми подіями з політичного життя. Як згадують колишній працівник філоксерної комісії Василь Кузьменко, Петро Ігнатенко, С. Коваленко та інші, він читав лекції дуже дохідливо про рослинний і тваринний світ, про хліборобство і на суспільно-політичні теми.

Бачачи, з якою жадобою тяглися до знань робітники-філоксеристи, М. Коцюбинський намагався розповсюджувати серед них популярні видання, прищеплював широким верствам селян із різних регіонів України любов до книги. Брав діяльну участь в організації бібліотеки для народу на Полтавщині (в с. Горбіївці). За допомогою у цьому питанні він звертався до знайомих літераторів. Так, Борису Грінченку він писав: «В моїй партії працюють полтавські селяни. Вони залюбки читають українські книжки. Ото ми вкупі з ними й надумали, як би закласти в їхньому селі (скоро вони повернуть додому) хоч невеличку бібліотечку».

Б. Грінченко надіслав для створення бібліотеки багато книжок не лише своїх, а й багатьох інших письменників.

Ідеї «тарасівців» відбилися і на художній творчості Коцюбинського, особливо на казці «Хо». Не випадково вона присвячена В. Боровикові. У казці «Хо» письменник виводить гурток молодих, сміливих, запальних людей, повних сили, енергії, віри, злучених між собою «однією ідеєю національно-культурного відродження країни».

В останньому розділі твору письменник зупиняється на тому, як саме «молоді» поліпшують економічний та моральний стан свого народу. На місці корчми вони відкривають школу, організують в селі ощадну касу, при допомозі якої громада має купити землю в сусіднього діда; лікар відкриває в селі лікарню, пише «популярний виклад з гігієни для селян», звичайно, українською мовою. Те, що робить гурток молоді у цьому творі, і є частиною програми «тарасівців».

Молдавський осередок «тарасівців», як і інші філії організації, у цьому намагався протиставити себе українофілам, які були настільки лояльними до уряду, що навіть боялися української мови.

Як глибоко і переконливо ненавиділи «тарасівці» українофілів, показує Коцюбинський на створеному ним образі Марка Івановича Літка (казка «Хо»).

Офіційно лояльний урядовець, що займає в місті високе становище і в українських колах вважається заслуженим патріотом. Насправді — він жалюгідний страхополох, нікчемний егоїст і лицемірний позер. Цілими днями Макар Іванович не знає спокою — тремтить від страху перед уявними репресіями за його українофільство, хоч і діяльність і патріотизм, по суті, зводяться до співу українських пісень та можливо-сті вдарити тропака.

Такою ж безвільною і нікчемною, як Літко, виявляється і поміщицька донька Ярина Дольська. Спочатку вона зчиняє боротьбу з собою, своїми панськими традиціями, свариться з батьком і добивається призначення на село, в школу з наміром «нести світ у темряву, присвятити життя своє для тих, що досі працювали на неї». Але егоїстична панська натура бере в ній верх, і Ярина схиляється до випробуваного принципу «моя хата скраю».

У фондах Чернігівського літературно-меморіального музею М. М. Коцюбинського зберігається багато листів його побратимів, тобто колишніх членів «Братства тарасівців». Зверталися один до одного «Дорогий брате» або «Брате мій». Відомо, що 1897 року «Братство тарасівців» майже розпалося. А члени цього товариства продовжували спілкуватися, допомагати один одному. Прикладом цього є лист І. Липи від 20 лютого 1904 року до М. Коцюбинського:

«Ласкавий брате!

Може Вам вже казав Микола Вороний, що в Кракові молоді письменники за проводом Д. Лепкого видають альманах на честь Кобилянської — «За красою».

Не знаючи адресів українських письменників, просить мене написати до деяких, а насамперед до Вас.

Правда, і до Вас не насамперед пишу, бо так випало, проте укліно прошу Вас в імені Редакційного комітету альманаха «За красою» не відмовити».

І так далі.

Настає 1898 рік, коли Коцюбинський за допомогою Б. Грінченка переїздить на постійне мешкання та працю в стародавній Чернігів. Він настільки включається в громадське життя, що не має часу продовжувати свою діяльність і в «Братстві».

Тим більше письменник вже розумів, що освіта та виховання у царській Росії є лише складовою частиною загальнополітичної боротьби за відродження України, за звільнення українського народу від національно-соціального гніту.

Отже, з вищенаведеного бачимо, що М. М. Коцюбинський та «Братство тарасівців» неподільні, що автор «Тіней забутих предків» багато зробив як член «Братства тарасівців» для відродження рідної України. А як блискучий майстер художнього слова вивів українську літературу на Європейський рівень. Для М. М. Коцюбинського «Братство тарасівців» стало великою школою громадського сподвижництва, що йому згодилося пізніше під час праці в «Громаді» та «Просвіті».*

* У статті використані архівні матеріали Чернігівського музею-заповідника М. М. Коцюбинського.